5123

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౬. { సర్వజిత్తు / చైత్ర - ఆషాఢములు } సంచిక ౧. ౨.

విస్మృతప్రబంధపద్యావళి.

కాకమాని గంగాధరకవి — బాలభారతము.

౧

శా॥ క్రీడాలోలత దంతకోరకశిఖం గీలించి భూచక్రముం
గ్రోడగ్రామణి మించియెత్తి ఫణు లక్షుద్రానుమోదంబునన్
జూడాభోగము లెత్తి చూడఁగ దిశాశుండాలరాణ్మండలిన్
వ్రీడం బొందఁగఁజేయు దంతిముఖు నిర్విఘ్నార్థమై కొల్చెదన్.

౨

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యకల్పనవిరించి స్వేదఘుంటాపథో
ద్ధారప్రౌఢమహర్షి సర్గముని మార్తాండున్ దపఃకీర్తి ల
క్ష్మీరమ్యు న్భువనైకవంద్యుఁడగు వాల్మీకిం గవిగ్రామణిన్
ధారాళస్థిరభక్తియుక్తిఁ దలఁతున్ దత్త్వజ్ఞచూడామణిన్.

పరిషత్పుస్తకభాండాగారమునందలి నెం. 2326 య గల తాళపత్రప్రతినుండి సేకరించి విస్మృతప్రబంధ పద్యావళి నిటు ముద్రించుచున్నారము.

ఆం. సా. ప. సంపాదకుఁడు.

౩

శా॥ సంసారార్ణవపారగుం బరమహంసవ్రాతచూడాపదో
త్తంసంబున్ శ్రుతిసంకరోద్ధళన పాథఃక్షీరభేదక్రియా
హంసంబున్ జగదేకవంద్యు జలదశ్యాము న్మహాపాతక
ధ్వంసాభారతు భారతామృతనిధిన్ వ్యాసుం బ్రశంసించెదన్॥

౪

సీ॥ కైవార మొనరింతు గంభీరసాహిత్య
ఘంటాపథోద్భాసుఁ గాళిదాసు
వర్ణింతు నుజ్జ్వలవాణీసుధాపూర
పాథోధిపరిబాణు భట్టబాణుఁ
బ్రణుతింతు నుద్దండభాషాసమాశ్లిష్ట
హారబాహు కేయూరుఁ దగుమయూరు
సన్నుతి గావింతుఁ జటుధారాప్రౌఢిఁ
గోమలతాయత్తు సోమదత్తు
గీ॥ భక్తి నంజలి రచియింతుఁ బ్రవరసేన
భాస శివభద్ర భవభూతి భట్టహర్ష
భారవి మురారి హేరంబచోరులకును
మఱియుఁ దక్కిన సుకవుల మదిఁ దలంతు.

౫

క॥ శబ్దార్థ రసవిశారదు
శాబ్దికమూర్ధన్యు శబ్దశాసనబిరుదున్,
శబ్దాయమానవిస్ఫుర
శబ్దఘటారభటి నన్నపార్యుఁ దలంతున్॥

౬

ఉ॥ ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వ సముదంచితకీర్తినిఁ దిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతిసేయుదు... నుల్లస
త్సాంద్రగభీరమంజుతర గర్జిత విభ్రమభవ్యభంగి పై
రంధ్రికమైన చాటుమధురస్ఫుట (మంజుల) వాగ్విజృంభణన్॥

౭

క॥ ఇంద్రప్రస్థం బను పురి
సాంద్రమహేంద్రాశ్మకాంతిసంతతులను ని
స్తంద్రంబై విలసిల్లెను
జంద్రాతప ధవళచంద్రశాలా యుతమై.

౮

శా॥ ధారాపాతవిభాతి శీతకరకాంతస్ఫార గేహంబు లీ
యారం జంద్రికమీఁదఁ బర్వ నుఱుచున్ వ్యూహాంబుధారాళతం
జేరుం జాతకపంక్తి చిత్రములు రంజిల్లన్ మయూరంబులున్
సారస్యంబుల లాస్యముల్ మెఱయు నుత్సాహంబు భూపాలకా॥

౯

గీ॥ ఇంద్రమణిజాలములయందుఁ జంద్రముఖుల
వాలుఁగన్నులు యమునయావర్తనముల
మెలఁగియాడెడి వాలికమీలనంగ
న (లువు) గనుపట్టు నీపట్టణంబునందు॥

౧౦

శా॥ చంచత్కేలి సరస్తటీమరకతచ్ఛాయా కదంబంబు గ్రొ
మ్మించులోఁకినఁ దమ్మిలిమ్ములను గిమ్మిరంబులై యుంట సం
ధించు న్వాసనఁ జంచరీకములు మందీభూతసందేహతన్
సంచారించుచు నల్లగల్వవిరులన్ ఝుంకారశంకారులై॥

౧౧

సీ॥ పురుహూత విస్ఫూర్తి భూమండలంబెల్ల
భుజవిటంకంబునఁ బూనినాఁడు
గీర్వాణదుర్వారుఁ గేళిదానవుఁగొట్టి
విజయలక్ష్మియుక్తి వెలసినాఁడు
లచ్చినెచ్చెలికానిలలితోరుపీఠికఁ
బొడమిన పూఁబోడిఁ బొందినాఁడు
నవయుగద్వీప భూనాథచూడారత్న
మిత్త్రశాసనలీల మెఱసినాఁడు

గీ॥ విమలకీర్తి మందాకినీ వీచినికర
పూరపాతాళ మర్త్యవిబుధనివాసుఁ
డై కరంబొప్ప సోమాన్వయప్రభుండు
చారుకీర్తి పురూరవశ్చక్రవర్తి॥

౧౨

శా॥ మత్తారాతి మహాంధకారపటలీ మార్తాండుఁ డుద్ధాటికా
దత్తోద్వృత్తతురగావళీఖురపుటోత్పన్నక్షమాధూళికా
మత్తాంభోధి యయాతిఁ జెప్పఁదగు నుద్యద్వజ్రధారాప్రభా
జిత్తేజున్ శితకీర్తి కైతకదళశ్రీనూతనాంభోదమున్॥

౧౩

గీ॥ అట యుధిష్ఠిరుఁ డప్పంకజాక్షి ధౌమ్య
దత్త (నవ) వహ్నిధూమకంధళిత శిఖలు
మగువఁ గూడిన రాయంచ మధుపశబల
నలినములఁ బోలెను బ్రదక్షిణంబుసేసె॥

౧౪

శా॥ ఆలజ్జావతి ధౌమ్యుపంపున శిఖవ్యాలోలకీలాలిపై
నోలి న్వేల్చిన లాజరాజి సవనప్రోద్భూతవారాసి వీ
చీలోలోద్ధతివిద్రుమాటవి నధిక్షేపించు కట్టాణిము
త్యాలో నాఁ గనుపట్టె నట్టియెడ నందద్రాజహంసంబునాన్॥

౧౫

గీ॥ వరుఁడు కెంగేల నక్కన్యచరణపుటము
సన్నెకంటిపై నిడ నొప్పె శత్రుయువతి
చూడ మాణిక్యములమీఁదఁ గూడఁ జేయు
లీలఁ బ్రకటింపఁ బూనిన కేళి మెఱయ.

ప్రశంసాపద్యములు.

(గతసంచికతరువాయి)

ఆమోదప్రవేశిక.

శ్రీరమణీకటాక్షములఁ జెన్నలరారిన దివ్యసత్సుధా
ధారల నానినట్టి సుకృతంబు ఫలింపఁగ నాంధ్రపండితా
ధారము వాఙ్మయేందిర పదప్రపవార్చనచే మహోజ్జ్వలో
దారత మీఱెడి శ్రీప్రభలసంపతు లీభవనప్రతిష్ఠితిన్.

౨

ఎందఱు లేరు ధాత్రిని మహీనధనాధిపులైనవార, లే
కొందఱో గాని సత్కృతులకున్ ధనమున్ వ్యయము బొనర్ప; రా
కొందఱిలోనఁ గొందఱగు కోవిదులే నిరవద్యభారతీ
సుందరపాదపూజలను శోభఁ దనర్చుట సత్య మద్దిరా!

3

భాషాసరస్వతీప్రాణప్రదములైన
తాళపత్త్రగ్రంథతతికి నెడ
విజ్ఞానసుగుణవివేకదాయకమైన
గ్రంథాలయమున కఖండగుప్తి
సరససుజ్ఞానవిషయకమహాసభా
సంధానమునకు విశాలవేది
సత్కావ్యభాషావిచారసమర్థమై
నట్టిపత్త్రికకుఁ గార్యాలయంబు
నైనభవనంబునకు వ్యయమైన ద్రవ్య
మొసఁగి యఖిలాంధ్ర పండిత ప్రసరమునకు
పరమ ముద మొడఁగూర్చిన ప్రభల సుంద
రాఖ్యపతి నిత్యసంస్తుత్య యగునుగాదె.

౪

ప్రభలవేంకటసుబ్బమాంబా! మహోజ్జ్వ
లంబయిన యాంధ్రసాహిత్యలక్ష్మి కొఱకు
విమలసౌధంబు నొసఁగితి, విస్మరింప
లేము నీయుపకారము మా మనముల.

౫

పరమంబైన ప్రశాంతిసౌఖ్యములు సంప్రాప్తించు; నీభర్త సుం
దరరామాఖ్యునకుం గఱంబు పరిషత్ప్రాణప్రదుండైన సో
దరుఁడై పట్టి జయంతిరామయకు; నీదాతృత్వగాథావళుల్
తిరమై నిల్చిన వాంఛ ధారుణి సతంద్రీభూతసత్కీర్తితోన్.

కాకినాడ,
9-3-46.

ఇట్లు,
పాలెపు వేంకటరత్నము.

ప్రశంసాపద్యములు.

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

చ. వనితలకెల్ల వన్నెయును వాసియుఁ గూర్చితివమ్మ ధర్మపుం
బనుల నొనర్చి, నీధనము భారతికిం గృహమౌచు నిల్చె, నీ
వనితరసాధ్యసత్ఫలము నందిలెరించితి, దీనఁ గీర్తియున్
వినఁబడు నెల్లకాలమును, వెంకటసుబ్బమ! ధన్యురాలవే? ౧

క. నీవలె సద్ధర్మంబులు
గావించెడి వనిత నేఁటికాలమునందున్
భావింపఁ గోటికొక్కమ
యీవసుధ గలుగఁ గలల కెంతగు నొక్కో? ౨

ఉ. సుందరరామయార్యుని విశుద్ధచరిత్రుని ధర్మపత్నివై
నందులకీన్, జయంతికులుఁడౌ నలరామయగారి చెల్లెలై

నందులకున్, సమర్థమగు నట్టిపనిం బచరించితమ్మ, నిన్
బొందక భర్త్రసోదరులపుణ్యగుణంబులు పొల్లువోవునే? ౪
గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు నన్నగారు
అగ్రవైయింటను నిల్పినా రనుచు నెంచి
యన్న చేసినపనికిని వన్నెవెట్ట
సొంతభవనము గూర్చితే సుబ్బమాంబ! ౪
ఉ. వాసిగఁ బూర్వపుణ్యవిభవవ్యయసంబధనంబు వన్నెయున్
వాసియుఁ గల్గ సద్వ్యయ మొనర్చితి, తావకభూతపూర్వసం
వాసితవాసనాబలము పావనమైనది, కాక దక్కునే
యీసరి సుప్రతిష్ఠ యిల నెవ్వరికేనియు నెంతగల్గియున్. ౫
ఉ. దాతలచేతఁ బండితవిధాతలచేత, లసత్కిరీటమాం
ధాతలచేత నిల్పఁబడి నాఁటికి నేఁటికి నిల్వ నీడ లే
కే తపియించుసాహితికి నీవు ఘటించిన దివ్యసౌధ మ
త్యాతతకీర్తిఁగూర్చి మన యాంధ్రపురంధ్రులకీర్తి చాటెడిన్. ౬
ఉ. వేలకు వే లొసంగితివి వేంకటనాథుని కాంధ్రవిశ్వవి
ద్యాలయసంస్థకన్నఁ, బరమార్థము దాన వచింపరాని, దీ
యాలయదాన మీపరిషదర్థము నీవొనరించు టిప్పు నేఁ
జాలను నాదువాక్కులును జాలవు చెప్ప నదెంతకృత్యమో? ౭
గీ. తమ్మునలపుటరుణిమ దోఁపఁ, దనదు మీస
ముఁ దెమల్చుచు రామయ్య ముద్దులొలుక
నవ్వుచున్నాఁడు లే; నీవొనర్చినట్టి
ధర్మకార్యము దలఁచి చిత్తమ్మునలోన. ౮
సీ. నన్నపార్యుని పల్కునాడెంపు నిగ్గుతో
జనన మందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి
తిక్కనార్యుని పల్కుతీరుతో గడికట్టి
మనుగ డందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి

ఎఱ్ఱనార్యుని వాక్ప్రవృత్తితోఁ జెలుకువ
తనము నందినయట్టి తెనుఁగుతల్లి
కవిరాజవాక్చమత్కారంపుఁ బసలతోఁ
గుసిసి మూఁడినయట్టి తెనుఁగుతల్లి

గీ. పోతనమహాశయుని భక్తిబోధనములఁ
దేనెపలుకులు నేర్చిన తెనుఁగుతల్లి
ఆంధ్రపరిషదాకారము నంది నేఁడు
గేస్తురాలయ్యె ననుచు నగ్గింతు మదిని. ౯

ప్రశంసా పద్యములు.

శ్రీమత్తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులు.

సీ. ప్రాజ్ఞుఁడగు జయంతి రామయ్యపరమేష్ఠి
సంకల్పసిద్ధిగా జననమంది
శ్రీసూర్యరాయేంద్రచిత్తడోలికయందుఁ
బొత్తుల పాపవై హత్తియుండి
వీరేశలింగాదివిద్వద్వరేణ్య వా
క్కుల నుగ్గుగాఁ గ్రోలి చెలువమంది
పోషకస్థాపక ప్రోద్ధారకార్థపు
స్తన్యమున్ గ్రోలుచు ధన్యతగని

గీ. కిలకిలమనుచు నవ్వుచుఁ గేకరింత
వెట్టు చాట పాటల నేర్చి వివిధమండ
లముల వార్షికవిహరణన్ రక్తినొందు
నాంధ్రసాహిత్య జనని! దాసోఽహ మమ్మ! 1

గీ. సారసారస్వతవిమర్శసారమణులుఁ
బూరణకవిసూక్తిమక్రంపుఁబుంజములును

నాథు కసువర్ణ రచనావ్యాఘ్రనఖలుఁ
బడయు నీమెడఁ బులిగోటి పతకమహిమ. 2

గీ. రామయకు మానసికపుత్త్రి రామసోద
రీలసద్గృహపుత్త్రి కెంగేలు పట్టి
సూర్యరాట్కృతిని జూచి చొక్కుచుండె
దేహసంబంధ మెవరికి దీప్తికాదు? 3

గీ. చెన్నపురి మనయాంధ్రుల కన్నబిడ్డ
కేంద్రవిూస్థలి మార్పుక క్రీడసేయఁ
బలుకరేమి యాంధ్రులు మఁటిపాము లగుచు
భాష రాష్ట్రవిభజనకు హేష గాదె? 4

గీ. అమ్మ! నీ నిబంధనములు వ్యాప్తిచేసి
చాలవఱకును సంపూర్తి సల్పి, తండ్రి
సూర్యరాయని ఘంటువు శోభ దాల్చు
నీదుమంగళసూత్రతన్ నిజమునిజము. 5

శా. సాహిత్యాంబుధ నోలలాడు బలి యీసద్విక్రమాదిత్యుఁ డే
ర హిత్యంబును లేకయుండి రసముల్ రాజిల్లు నాంధ్రంబునన్
దా హాయిం గననోపుకావ్యతను సంస్థాపించి లోకంబుకున్
సాహాయ్యంబును జేసి కీర్తిసరసీసారంబునన్ వెల్గెడిన్. 6

గీ. తరుణసాహిత్య వృద్ధశంతనుకుమార
పరశురాములఁ బోలెడి పండితులకు
బుద్ధులను జూప భాషేద్ధ యుద్ధరంగ
మునఁ బడుచుఁదన మొందుదు ముద్దుగాను. 7

సీ. వివమించి మెఱయుత విక్రమదేవవా
గసిధార మనశత్రుహంత్రి యగుచు
తనరుచుండుత భువి దాఁగుడుమూఁతగా
సూర్యభూపాలు నౌదార్యకాంతి

తనపట్టుఁ గుండేటికిని గాల్గొ మూఁడను
మూర్ఖులమనములు మఱుఁగుఁగాఁత
కాశీభట్టాదివిఖ్యాతపండితసేవఁ
గనుఁ గాఁత వన్నెలఁ దెనుఁగుతల్లి
గీ. ప్రభల సుందరరామ ధర్మసతి సార్థ
కపు విరాళంపు సద్రూప గ్రంథగృహ మి
ది కడు వెలయుతఁ గీర్తిచంద్రికల దినది
నప్రవృద్ధశుద్ధశశియై, నయమువీఱి. 8

ఆ శీః.

జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీకరా స్సంతు సర్వేషాం సుధాకర సుధాకరాః
మహానట జటాజూట రంగ ద్గంగాంబుశీకరాః ॥

౨

మందిరం సుందరం భూయా దాంధ్రసాహిత్యసంసదః
గుంజితైః కంజభూ సుభ్రూమంజు మంజీర శింజితైః ॥

3

జయం త్యహో అహోరాత్రం 'జయంతి' భగినీ శ్రియః
వేణీషు కవిదారాణాం వాణీషుచ విపశ్చితామ్ ॥

వావిళ్ల వేంకటసుబ్బమ్మగారి ప్రతివచనము.

చ. అలఘుచరిత్రులార, సముదంచితకీర్తిధురీణులార, వి
ద్దెలఁ బఱియించి మించినసుధీమణులార, హసింపఁబోక, నే
నెలమి వచించుపద్యములనెల్లవినన్ మిమువేడికొందు, న
ర్మిలి పఠియింపఁగా, సుతులు లేరితరుల్ మఱిలేకపోవుటన్.

ఉ. శ్రీలకుఁ దానకంబయిన చేడియతో మునులెల్ల గొల్వఁగా
నోలి జయావహంబగుచు నొప్పుమహానగరాధివాసుఁ డై
త్రాలు ముకుందుఁ డెల్లపుడు క్రమగణాంచితశ్రీయుతాత్మునిన్
పాలితపండితౌఘుని నృపాలకవిక్రమదేవు బ్రోచతన్.

చ. విమలగుణోదయంబునను విద్యల నామమునన్ నృపాలతన్
అమలమతిన్ బుధాళిఁ గనునట్టి మహావిభవంబునందు వి
క్రముఁడగు భోజభూపతివిలాసము దోఁపఁగఁజేయు నీయశం
బమర దిగంతముచుఁ జెలువారెడు విక్రమదేవభూపతీ !

చ. కవిజనమాననీయమగు గౌరవ మొప్పఁగ భూపకోటిలో
నవిరళదానపాండితి నహర్నిశముం జెలువొంది విక్రమా
ఖ్యవెలయు నిన్ సదాజయపురాఖ్యసతీతిలకంబు భర్తగాఁ
దవిలి వరించి కీర్తిగనె తథ్యము విక్రమదేవభూపతీ !

గీ. దానధారాయుతం బయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయహర మగుఁ గరికరంబు
దానధారాయుతంబయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయ కరము నీకరము కరము.

సీ. కవితాప్రశస్తి నన్నయ తిక్కనాదులఁ
దలపించి వెలయు నుత్తముఁడ వీవ
విద్యాసిథాసత విక్రమభోజుల
దేవరాయల కీర్తిఁ దేలు దీవ

దానప్రశస్తి మాంధాత్రాది నృపతుల
గౌరవప్రఖ్యాతి గాంచి తీవ
ఆశ్రితత్రాణపరాయణాత్మత నెల్ల
వేళల హరికీర్తి వెలయు దీవ

గీ. అట్టి నీదుయశశ్చంద్రి కౌఘమెపుడు
దిక్కులలముచు నెంతయుఁ దేజరిల్లఁ
బుడమి వర్ధిల్ల నాశీస్సు నిడెదఁ గొనుము
రాజదేవేంద్ర విక్రమరాజచంద్ర!

కృతజ్ఞత.

ఉ. అండగ నెందఱో కువలయాధిపు లాశ్రితకల్పభూజు, లా
ఖండలతుల్యధాము లధికంబగు రొక్కము లిచ్చి యాంధ్ర భూ
మండలి నీదుపూజలు సమంచితరీతి నొనర్ప, పుణ్యముల్
పండుటగాదె నాకుఁ దగువాసము నీకిటు గూర్ప భారతీ!

ఉ. ఎందఱులేరు నీవడుగ నిచ్చెడిదాతలు, నాయుదాన నా
కెంతను శక్తిలేదు భవదీప్సితసిద్ధి నొనర్ప నైన నీ
సుందరరామసౌధమున శాంతముగా వసియింప మెచ్చికోల్
చెందితివమ్మ నాయలుచుసేవకు వందన మమ్మ భారతీ!

ఉ. చేసినసేవ చూడఁ గడుఁ జిన్నది; వందనముల్ బుధాళికిన్
దోసము లెన్నియేని మదిఁ దోఁచుచునుండును వాని నన్నిటిన్
వీసము లెక్కసేయకుఁడు; వేడుక వాణిపదాబ్జసీమ నేఁ
జేసినపూజల స్వామలచిత్తములోడ ననుగ్రహింపుఁడీ.

ఇట్లు.

ప్రభల - వేంకటసుబ్బమ్మ.

సారస్వతదర్శనము.

(కావ్యావేక్షణము.)

విద్వాన్, పాలెపు వేంకటరత్నము.

విశాలపరిషదగారమునఁ గూర్చుండిన నాకడకు వచ్చి నా మిత్త్రుఁడు ప్రశ్నించినాఁడు. ప్రదర్శనశాలలు తిలకించితివా యని. ఏప్రదర్శనశాల లంటిని. "ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! నీ కింకను దెలియనేలేదా? భవనము నలువైపులను బ్రదర్శనశాలలు నిర్మించినారు, పోయి చూడుము, నీజన్మ తరించును, నీకుఁ బ్రవేశము సులభముగనే లభించునులే. ఓ, ఎంతమందికవులు, ఎన్నిపాత్రలు!! ఏమి హావభావవిలాసములు!!! త్వరగఁ బోవయ్యా! నే నిపుడే చూచి వచ్చితి' ననినాఁడు కవులు, పాత్రలు అనినతోడనే నా కుత్కంఠ మిక్కుటమై పఱుచు లేచుచుఁ బరుగిడితిని. ప్రదర్శనశాలల ప్రారంభములోనే తల్లిరూపము నా కగపడినది. వెంటనే చేతులు జోడించి,

ఉ. అంబ! నవాంబుజోజ్జ్వలకరాంబుజ! శారదచంద్ర చంద్రికా
డంబర చారుమూర్తి! ప్రకటస్ఫుట భూషణరత్నరోచి రా
చుంబితదిగ్విభాగ! శ్రుతిసూక్తవివిక్త నిజప్రభావ! భా
వాంబరవీథి విశ్రుతవిహార! ననుం గృప నూడు భారతీ!

అని పఠించి బయలుదేఱితిని. "తెలుఁగుపాల" మను శీర్షిక న న్నాకర్షించినది. అది యొక విశాల మగుకుటీరప్రాంగణము. బహిర్వేదికపై నొక మహాపురుషుఁడు హోమమునకై తయారుచేసిన గోమయపిండముల నెండవైచి స్రుక్స్రువములు తయారుచేయుచు, దర్భల సవరించుకొనుచు నా కగపడినాఁడు. నే నేఁగి నమస్కరించి ప్రవేశానుమతి నర్థించితిని. నీకు స్మార్తము వచ్చునా? నీవు జపహోమతత్పరుఁడవేనా! ఆంధ్రకవితాదరభావుఁడవైననే నీకిందుఁ బ్రవేశము కలు

గును. ప్రదర్శనదర్శనకుతూహలినై స్వామీ! తమ చివరప్రశ్నకు మాత్రమే నేనర్హుఁడను. అని యనుమతి నంది లోని కేఁగితిని. మొదటి గదిలో నొకమహర్షి సాంధ్యకృత్యములఁ దీర్చుకొనుచుండఁగా నొక బ్రాహ్మణబాలిక యౌవనసౌందర్యోద్భాసిత దీనవదనముతో "వాఁడి మయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె, ధేనువుల్, నేఁడిలు సేరె నెకతము, నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్ వోఁడిమి ప్రేల్పఁగాఁ బడియెఁ, బ్రొద్దును బోయెఁ గచుండు నేనియున్, రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షస పన్నగబాధ సంజెనో?" యని యడుగుచున్నది.

రెండవగదిలోని కేఁగఁగనే రాజసూయాధ్వరము జరుగుచున్నది. అందు విశేషధర్మవిధిజ్ఞుఁడు ధర్మజుఁడు యజ్ఞదీక్షితుఁడై "బ్రహ్మతేజమ్మును రాజతేజమును, సద్బహుభూషణాత్మ రాజితేజమ్మును విస్తరించుచు......" మూర్తమైన ధర్మమును బోలె సహోదరపరివృతుఁడై శ్రోత్రియపుసోమిదమ్మ యాజ్ఞసేని తనచెంత నుండఁ గూర్చున్నాఁడు. కాంచి, పులకాంచితదేహుఁడ నైతిని. ప్రక్కనున్న వారెవరో కాలమంతయు నిచటనేనా, యింకొకసాలకుఁ బోవలదా ? యనుచుండిరి. తత్క్షణమే కుటీరము వెలువడి రెండవసాల దరిసితిని.

అది యొక విశాలగృహాంగణము. అచట వైదికలౌకికములు రెండును సమ్మేళనమొందినట్లున్నవి. గుమ్మముకడ నొక తేజోమూర్తి యొకకులాలలేఖకునకుఁ బద్యములు చెప్పుచు నావైపు చుఱచుఱ చూచి 'ఏమిట్లు వచ్చితి' వని ప్రశ్నించినాఁడు. మహోజ్జ్వలుఁడైన యజ్వ, సుతీక్ష్ణప్రతిభావంతములైన నేత్రములు. ప్రదర్శనము చూడ ననుమతి వేఁడితిని. నీకు శివకేశవుల భేదము లేదు కదా ? హరిహరనాథ భక్తుఁడ వేనా నీవు? తెలుఁగుపలుకుబడుల నలవరించుకొన్నావా? నీకు రాజకీయపరిజ్ఞానము కలదా ? ఏదీ ? "తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియందుం జేరు వంచించి......' అన్వయింపుము, అని నాఁడు. ఎట్లో కించిత్ప్రతిభచే నాతని నొప్పించి భవనప్రవేశ మొనరిం

తిని. అందొకచో నొకానొక యోధుఁడు రథముపై నొక బాలసారథి తో "బలరిపుఁ డిచ్చినకుండలములు, నుష్ణీషమును గలిగి, తీఁగఁ దిగిచి నగతి తన తేరు మెఱయ ప్రళయభైరవ సహస్రగర్జనోదగ్రతర్జనుఁడై నవాభ్యుదయంబు నంది, రాత్రి వృష్టితో తెంచు మార్తాండుపోల్కి తన పగవాఁడైన చక్రవర్తియెదుట నిల్చి "క్షత్రియుఁ డోఁడునే తగదు కౌరవరాజ! యొకండనే బృథా, పుత్రులలోనఁ జిన్న ..." నను చున్నాఁడ.

రెండవగదిలోఁ బరమాత్ముఁ డగునందనందనుని కట్టెదుటఁ బాంచాలనందన క్రోధారుణితాక్షియై విశీర్ణకేశపాశము డాకేలఁ బూని "ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్లం దవిలి, సగము సగము ద్రెవ్వి తక్కినయవి కౌరవులయెడ సంధిమాటలయవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత! వీనిన్." ఇంకను రెండు మూఁడు గదులుండఁగనే శాలాంతరము దరిసితిని. సన్నని శరీరము ప్రక్క నొక చేపాటికఱ్ఱ, చేతులో నాకులపాత్రము, గంటము పూని సద్భక్తిపూరితుఁడైన కవి యొకఁడు కూరుచున్నాఁడు. నుదుటిమీఁదుతెలలో నున్న భావనకు నమస్కరించితిని. "ప్రదర్శనము చూచుటకు వచ్చితివా నాయనా?" భక్తిభరితస్వాంతుఁడవైనచో లోనికిఁ బొమ్ము. కాని, యిటురా! నీవు గ్రంథములు వ్రాసితివా? వ్రాసినచో నవి సాధ్యమైనంతవఱకు భగవదంకితములే గావింపుము. సరే లోనికిఁ బొమ్మనినాఁడు.

వరుసగా నమర్పఁబడిన యాసనములపై మహాభక్తులు ధ్రువుఁడు- కుచేలుఁడు- అంబరీషుఁడు- గజేంద్రుఁడు- ప్రహ్లాదుఁడు మొదలగు వారు నిష్ఠాగరిష్ఠులై కనుపించినారు. నమస్కరించి కక్ష్యాంతరములు దాఁటితిని. నేపథ్యమున మురళీధ్వని వినిపించినది. సుమారు పదిమంది వ్రజయువతు లుత్కంఠతో నెవ్వానినో యన్వేషించుచున్నారు. వారిలో నొకవనిత "నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు, కృపా రసంబుపైఁ జల్లెడివాఁడు, మౌళిపరిసర్పిత పింఛమువాఁడు, నవ్వురా

జిల్లేడు మోమువాడు.........ఓమల్లియలార ! మీపొదలమాటున లేడుగదమ్మ ? తెల్పరే ?" అని ప్రార్థించుచున్నది కనుమూసి తెఱచితిని. అది యమునాతీరము. శరద్రాకానిశ. స్వచ్ఛకౌముదిలో పెంకృంద్రాభీరయువతులమధ్య నందకిశోర మండలి కన్నిరూపులై వంశీగానముతో రాసక్రీడలు సలుపుచున్నాఁడు. జన్మ తరించినది. వీథి తిరిగి మజ్జూకమందిరమున కేఁగితిని. పరమవిలాసవేషముతో స్వచ్ఛమాల్యాంబరధారియై చందనచర్చాంకితదేహుఁడు, రత్నాభరణభూషితుఁడు, దర్భ వెల్లాడు వ్రేల లీల మాణిక్యాంగుళీయకము ధరించి కర్పూరతాంబూలచర్వణము చేయుచుఁ గూర్చున్నాఁడు. నే నేఁగి నమస్కరించితిని. వచ్చితివా, రా, ప్రదర్శనమున కేమి లే, కూర్చో, తాంబూలము వేసికొనుము. తృప్తిగా భోజనము చేసి తాంబూలచర్వణమైన తర్వాతనే యేపనియైనను, భోజన మైనదా యన్నాఁడు. నమస్తే కవిసార్వభౌమా ! నీప్రసాదమువలననే సారస్వతభోక్తలు ప్రతిక్షణమును "గోక్షీరంబులతోడ మండెగలతోఁ గ్రొన్నేతితో పప్పుతో, నక్షయ్యంబగు నేరుఁబ్రాలకెలమాహారంబుతో...కుక్షుల్ నిండఁగ నారగించుచునే యున్నారు. అని ప్రక్కఁ గూర్చుండి తాంబూలపుఁ బుటికకై కైసాచి ప్రశ్నించితిని. స్వామీ ! తమలపాకులు ఓరుఁగల్లు సంతలోఁ గొన్నవేనా ? అవి. ఔను, యీ తములపాకుమిటారిసోయగము తిలకించితివో లేదోగాని, నే వలచుట కేమి "శంకరునియంత మహాత్ముఁడు లింగరూపియై గొనకొని......" అవును. కవిరాజా ! తమ విలాససంభాషణ నన్ను తుష్టుని గావించినది. తమ పలుకులలో హరచూడాహరిణాంకవక్రతయు, కాలాంతస్ఫురచ్చండికాపరుషోద్గాఢపయోధరస్ఫుటతటీపర్యంతకాఠిన్యము ఉన్నదని నాకుఁ దెలియును. తమ 'విశ్వలోక కుటుంబి భీమేశ్వరుని' దర్శింపనిచ్చెదరా ? యనెను. సరే పొమ్ము. అని కవిరాజు నాకాజ్ఞ, యిచ్చినాఁడు. లోనికిఁ బోఁగానే, 'అంతఃపురాంగనలకా గన్నుమొఱంగి...గన్నేరు కాఁదారి

ప్రాఙ్గన సానివాడ కరఁగు విశ్వలోక కుటుంబి శివ్యపరివృతుఁడై కుక్షి ప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదుష్ప్రక్రాంధకారంబునన్ చక్షుల్ రెండునుజిమ్మి చీకటులుగా, భిక్షాపాత్రము పగులఁగొట్టి శాపజలము త్రిప్పి వారణాసిపై "మాభూ త్త్రైపూరుషీ విద్యా" అని తిట్టఁబోవు పారాశర్యుఁడు పచ్చని వృక్షవాటికల పండులభిక్ష భుజించి కూర్మికెం పచ్చుపడఁగ నేర్చు కొనెడి కోయల బ్రహ్మచారికి చదువు చెప్పు స్వరము కలవైదగ్ధి, మం చుం గొండయనుంగు పెండ్లికొడుకుగా మధ్యాహ్నకాలంబున నర్చిం చు మహాతపస్వి పాండవమధ్యముఁడు నొకరొకరే యుదాత్తస్వభావ ములతో నాకను విందు చేసినారు. తృప్తినంది ప్రక్కభవనమున కేఁగి తిని—

ఆ యరఁగుపై నిరువురు పురుషులు నా కగుపించినారు. వారు పరస్పర సంభాషణానిమగ్నులై యుండుటచే శ్రవణకుతూహలినై నిలు చుంటిని. వారిలో నొకరు ఎవప్రతిభ వారిది, నే నుత్తరభాగమును మాత్రమే యాంధ్రీకరించితిని. నన్నదియే మిక్కిలి యాకర్షించినది. తమవలె నేను పూర్వోత్తరభాగములు రెండును దెనిఁగించితినా ? ఎట్లయినను తమరు ప్రబంధపరమేశ్వరులు ! అనుచుండిరి. ఎంతమాట సెలవిచ్చితిరి. దానికేమిలెండు. తమరు పెద్దలు. పాత్రపోషణాచాతురి తమ సొమ్మని ప్రదర్శనము చూచినవారంతయు ననుకొనుచున్నారు. తమ భావన "తొలుకారు మెఱుఁగులతోటలో విహరించు రాయంచ కొదమతో రాయఁజాలి" యన్నదని విజ్ఞజనాభిప్రాయము. అని ప్రత్యుత్తరము నిచ్చుచున్నాఁడు. దగ్గరకేఁగి నమస్కరించితిని. ఇరు వురు నైకకంఠముతో లోనికిఁ బోవచ్చునన్నారు. లోనికేఁగినంతనే యింద్రుని జయించి నాక మాక్రమించి సుధర్మాసనముపైఁ గూరు చుండిన నరకుఁడు, చిత్తరువో కరువో యనంగ చేసవ కంఠము చెంత డాసి గండారపు బొమ్మవోలెనున్న యూర్వసి నాకగుపించినారు. నర కుఁడు దివ్యకాంతాకరతాలవృంతసముదాయసమీరముసోక రాజ్య

ముం గైకొని దిగ్విజయగౌరవధన్యుఁడనై నప్పటికిని నాసభలో నీకను దోయివెన్నెలలు నింపక కోర్కులు నాకు నిండునే? యనుచున్నాఁడు. తన్నాయికానిష్ఠ యగునూర్వశి పుష్పాలు వేయుకైన గడియోయి. నవే మాడువంగవచ్చునే? సంతసిన్నఁడో జవ్వని మమ్ముకొన్న గడసానిని, అని నేర్పుగా తప్పించుకోఁ జూచుచున్నది. సంభాషణ సాగెసము కలిగించుటచే యాగభాగములు గొన నూర్వశి యాజ్ఞాపించువఱకు నుంటిని.

రెండవగదిలో మహాయోధుఁడైన యానరకాసురున కెదుట రథస్థమైన యొక యాంచినకల్ల సంపనిపమో రుహాలోచన హా చేతి శార్ఙ్గకోదండ మందుకొని శౌర్య ముట్టిపడుచుండఁగా "అరిఁజూచున్ హరిఁజూచుఁ జూచుకములం దందంద మందార కేసర మాలామకరంద బిందుసలిలస్యందంబు లందంబులై తొడిగెఁ శరాసారమున్ దర హాసామృతపూరముం గురియుచున్" గనిపించినది. ఓహోహో! ఆవీర నారి శరీరమున నరకాసురుం డేయువేగిరఁపు బాణములఁ బ్రాణములు ప్రేగంటి చూపున నిరిగొన్న సన్నగేదంగి రేకుల కిన్నదమ్ములగుచు, జడగొప్పలోను నచ్చుపుసజ్జకములైన విరిదండలకు వింతవిందులగుచు, బిగువుఁ జన్నులమీఁద పెనుపటంబైన చెంగులో బ్రోవిరుల సంగడము లగుచు, కేలికి హరిన్నెవఁ గేలుఁదాలిచిన సంపఁగి బంతికొనల జోపాప లగుచు, కుసుమశృంగారములకెల్ల బ్రోత్త్వసేయుచు నెనిమిది తెఱఁగులై యినుమడించిన సొబగుతో నొప్పినవి. ఆహాహా! యని తనివందిమలుపు తిరిగితిని. ఢంకానగారాలు మ్రోగుచున్నవి. గజబృంహితములు వినవచ్చుచున్నవి. తల పైకెత్తి చూచితినిగదా? విజయనగర నివేశమని యున్నది. వాతావరణమంతయు మహాభాగ్యవంతముగ నున్నది. క్రింద రత్నకంబళములు, పసిఁడికూఁగుటూయెలలు, చందిరకావివస్త్రములు, మృగమదవీటీస్థగితపరిమళములు, సౌందర్యపూరితులైన దాసికలు, మహోజ్జ్వలముగ నున్నది. దరిదాపు ఎనిమిది పది స్థాల లున్నవి.

తొలుత నేనొక రాజభవనముచెంత కేఁగితిని. ప్రదర్శనాధికారి మహా రాజనను గర్వమైనను లేక యెల్లరకును దగ్గరగా నున్నాఁడే? యని సంతసించితిని. మహారాజా! నీవేమి వ్రాసితివి. ఆంధ్రభాషలో నీయాముక్తకు సరివచ్చునొయ్యా మఱిలేదు. నీదే యారచన. అనుచు భటుఁడు తెర తొలఁగింపఁగా లోనికిఁ బోయితిని. గుమ్మము దాఁటినంతనే పాండ్యనగరోర్వీరత్నసీమంతమైన విలుబుత్తూరు రాజవీథులలో దేవతామిథునరూపములతో నున్నపసిఁడి తేరులు, ఆరెకులుపస్నాతప్రయాతద్విజావళి పిండీకృతశాటువులను భ్రమలతోఁగదలింపఁగా కేదారంపుకుల్యాంతరములో దిగిపోవు బాతువులు- ఆరెకుల తెల్వితక్కువకు నవ్వు శాలిగోపికలు- మొదలైన వెన్నెన్నో దివ్యదృశ్యములు కనిపించినవి. ఇంకను పరిక్రమింపఁగా విష్ణుచిత్తుని యింటిలో నడికిరేయియైనను 'నాస్తిశాకబహుతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూపో నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ కృపయా భోక్తవ్యమ్' అను వాక్యములును యామునాచార్యునితో వాదింపఁబోవ రంగనిచే నాజ్ఞాపింపఁబడిన విష్ణుచిత్తుని "గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగారపల్యంకికా వహనంబో... ...నృహరీ! వాదములేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్," అను ప్రార్థనము విని సంతసముతో వెలువడి శాలాంతరము దాసితిని. డాకాలనున్న కవిగండపెండేరము గిలుకుగిలుకు మనుచుండఁగా నొక స్థూలకాయుఁడగు కవి క్షౌమవసనధారియై గుమ్మములోఁబచారుచేయుచున్నాఁడు. ఆకాలియందెయులివు "పూఁతమెఱుంగులున్ బసరుపూపబెడంగులు నింపునింపువా, కైతల జగ్గునిగ్గువలె" గమ్మగమ్మనుచు, రాతిరియుం బవల్ మఱపురాని హాయులు తోడిచెలి యారజంపునిద్దాతటి తీపులవలెఁ దారసిలుచు... ...భారతీవధూటీకమనీయ గర్భనికటీభవదానన పర్వసాహితీ... ...ధ్వనుల వెలార్చుచున్నది. నమస్కారము తాతగారూ! ప్రదర్శనము చూడ నిచ్చెదరా? యంటిని. పో, లోనికి పో. దిక్కులు చూడకు. అచట తొండముల్

సాఁచి యందముగు చిగుళ్లకు నిక్కుకరుల దంతచ్ఛాయ గడలుకొనఁగ
......పుడమి తిలకండుల న్యాయముగ నుండును. కాలుజాఱి పడిన
నీగతి యధోగతియే. మనసు నిగ్రహించుకో. పోఁకనునుబోదియ
చెంత నెవరైన మాటలాడు కొనినట్లుండెను చాటుగా వినుము. జాగ్రత.
కాలుజాఱినచో హిమవత్పర్వతమునుండి పాతాళములోఁ బడెదవు.
సరే చూచి రా యని దారి నిచ్చినాఁడు. లోని కేఁగినంతనే యెంత
చిత్రమోగాని, భవనమంతయు సంకీర్తితమై 'శకీత గఅపుచు' సుర
రాజు జలకేళి సవరించుచందమె తెలిగిన చదలేటి, కలిగి బహురత్న
ద్యుతిమేదురోదర దరీభాగంబుల బొల్చుమిహికాహార్యము గనిపించి
నది. నభోవాహినిలహరీశీతలగంధవాహము నాశరీరమునకు హాయి కలి
గించినది. సమీపమున తిరస్కారపరీభూతవైస్వర రవ మొంకు
స్త్రైణము నాకు వినిపించినది కవి పితామహుఁడు చెప్పిన మేరనుండియే
చూచితిని. అట నొకానొక మహన్మాన్యశిరోరత్నము 'మీఁటిన విస్ఫు
గుబ్బచనుమిట్టల నఖములు చింతవందఁగా' పాటున కింతులోర్తురె
కృపారహితాత్మక ! నీవు క్రోవ నిచ్చోట భవన్ముఖాంకురము సోకె
కనుఁగొనుమనుచున్నది. ఎచ్చోట ? హా శ్రీహరీ ! యని కన్నులు
ముకుళించితిని. ఏ హవ్యవాహనుని కృపయో చెప్పలేనుగాని, కనులు
తెఱచుసరి కొకానొక మహాకవి కట్టెదుట నిల్చితిని. ఆకవి భార్యా
భర్తలమధ్య తగవులు తీర్చుటలో మిక్కిలి నేర్పరియని తెలిసికొంటిని.
విలువగల వస్త్రము ధరించి, జరీపూవుల లక్క రంగుశాలువ వల్లె
వాటుతో అరఁగుపై ఠీవిగాఁ గూర్చున్నాఁడు. ఇదివఱకు నేను చూ
చినవారందఱి కన్నను కొంచెము పొట్టి. కాని, కొనవ్రేటి కోటేరువెట్టి
నట్లున్నను ముక్కు నన్ను మిక్కిలి యాకర్షించినది. పోయి నమస్క
రించితిని. నన్నుఁ జూచి, యింతమంది వచ్చుచున్నారు, పోవుచున్నారు.
ఒక్కరైనను తగవుపెట్టి తమాషా చూపఁగలవా రని నాకు తోఁచదు.
ఆఱగినమనసులు విఱుచును- విఱిగిన మనసులు కలుపుట- ఈవిద్య

లో నీకుఁ బ్రవీణత యున్నదా? యన్నాఁడు. నేనును హేలాసంభాషణ కుపక్రమించి కవిపారిజాతమునకు నమస్కారము! ఆవిద్యలన్నియు నాకేమి చేతనగును? నేనేమి, అమ్మగారి కరణముకవినా? అయ్యగారి కాలివంకవాఁడనా? ఏదో తమబోంట్ల పాదసేవచేసి హృదయాబ్జమరందాస్వాదన చేయువారి రసపిపాసిని. దయచేసి, లోనికిఁ బోనిండంటిని. పరవా లేదులే. మాటయూఁతము బాగుగనే యున్నది. పో, పో, లోనికి పో, అని బుజము తట్టినాఁడు. వెంటనే సంతోషముతో మూఁడుబుజములై లోనికిఁ బోయితిని. అబ్బా! ఏమి యింద్రజాలమో నేను జెప్పలేనుగాని, వెనుకటిశాలలోని నగరాజదృశ్యము నాకనుల వ్రేలుచునే యున్నది. అల్లె యిదియొక శృంగారవనదృశ్యము. 'అలికులరావముల్ కిసలయాకుల కోకిల కేకి కాకలీ కలమృదునాదముల్' మాఱుమ్రోయుచున్నవి, ప్రక్కనే యొక కొలనిపొంత పూఁదేనియ యేటికాలువయొద్దన నొకరాణి చెలికత్తెతో నుద్విగ్నయై మాటాడుచున్నది. తాను పదునాఱుగాల క్షత్త్రియవంశసంజాత ననుగర్వమామె కున్నట్లు మాటలలో నేనూహింపఁగా స్పష్టముగా నామెయామాట పలికినది. ఎఱుంగునే పసులకాపరి భావజమర్మకర్మముల్! ఎంత స్వాభిమానపూరిత వమ్మా! నీసవతులయొద్ద నీపేరైన నెత్తుటకు వీలు లేదేమి? కావలె నమ్మా నీవంటివీరాంగనలు భారతదేశమునకు అనుకొనుచు ప్రక్కగదిలోనికిఁ బోయితిని.

అది స్వర్గసీమ. నందనవనపరిసరప్రదేశము. ఇచట నాసాత్రాజితియే భర్తృసహితయై ధీరయై నిలువఁబడి ఎదుట నున్ననందనవనపాలకులతో జడచుట్ట సవరించుకొనుచు సమాధాన మిచ్చుచున్నది. వినుఁడు సురేశ్వరవనపాలకులు! వార్థిఁ బొడమిన యట్టివృక్షమునకు ఇంద్రాణి యెవ్వతె? యింద్రుఁ డెవ్వాఁడు!......... ఈనగంబు సత్యభామావిధేయుచేత నొడియించుకొని యేఁగుచున్నదాన. చేవ గలదేని మీశచీదేవిని, ఆమె భర్తచేత నాథర్తను గెలిపించి తీసికొనిపొమ్మని

Legitimate altimatam పంపుచున్నది. కబురందినది. అటు నాకౌకసులు, ఇటు యాదవసైన్యము పోరున కాయిత్తమగుచున్నది. కల్పవృక్షాసవపానమత్తులగు అమృతాంధోయోధులు యదువీరులు కలిసి రణభేరి మ్రోగించుచున్నారు. ధాం, ధ ధాం.

ముందునకు దృష్టి సారించితిని. ఇంకను ఎన్నియో శాలలు, దాక్షిణాత్యనివేశనము, గోదావరీనివేశనము, అర్వాచీననివేశనము, అని యెన్నియో శీర్షిక లగపడుచున్నవి. కనులు దెఱచితిని. క్రింద పరుచుకొన్న పరుపుచుట్టలు ప్రక్కమండముపై దభాలున వైచి నా యర్ధాంగి నన్నుఁ జూచి నవ్వినది. ఓహో మొత్తముపై రాత్రినుండి యిప్పటివఱకును మూగురు సత్యభామలను దర్శించితినే యని ప్రత్యక్ష సత్యభామకు బదులు నవ్వి లోనికిఁ బోయితిని.

కళోపాసన.

మహాకవి కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు.

౧

సీ. మానవజన్మ సమ్మాననీయ జ్ఞాన
సుస్థాయి స్వస్థమై సొంపునింప
మానవసౌందర్య ధీనిదానంబుగా
ననురాగ మచ్ఛమై గొనబుదనియ
మానవపురుషార్థ మహిమాన్వితంబుగా
సుకృతులఁ గావించు సొబగు లుబుక
మానవదేవతాస్థానైక్యయోగమై
సత్యాశ్రయాసక్తి జానుమీఱ

దానమానాదిగా రంజితం బొనర్చి
దివ్యతంత్రుల మీటుచుఁ దేటలొలుక
వీణవాయించుచున్న యా వాణి మమ్ము
మానవోద్యమములఁ గాచి మనుచుఁగాత.

౨

సీ. భారతీదేవికి హారతినిడుపోల్కి
వింధ్యాద్రిపై జెండ వెలయుచుండ
గంగాజలంబులఁ గావేరినీటను
జలకేళి పొలుపులు సాఁగుచుండ
ఇరుదెస సామంతవరులునాఁగ సముద్ర
భూభృద్ద్వయంబుచేఁ బొదలుచుండ
లలితకళామహోల్లాసహాసములొప్ప
నల యజంతవిహార మలరుచుండ

భారతీరూప మొకపరిఁ బ్రబలుచుండ
దివ్యవాక్కులఁ దనప్రభ తెలుపుచుండ
సింహపురి సింహపీఠిగాఁ జెలఁగుచుండ
వింతలో నాంధ్రి యేమయ్యె నెచటికేఁగె ?

౩

నానారత్ననిధానభూషణమయాంధ్రక్షేత్రసంచారణా
న్యూనశ్రీవిభవంబుడంబు వెలుఁగన్ ద్యోవాహినీనీరను
స్నానోద్ధూతసమస్తపాపనిచయస్ఫాయత్ప్రభాశోభినీ
నీవై పుణ్యమదేల చూపఁజన వాంధ్రీమాత మా కిత్తఱిన్.

౪

పలుకుల్ నిర్మలతావకీనగుఃరుసంభావ్యంబులుంగా వఁటం
చలుగం జెల్లదు వేషభాష లవి యన్యంబు ల్విధర్మాంచితం
బు లఁటంచు న్మదిఁ గుందరాదు, విను, పూర్వమూర్ఖత్వమున్ బాపి నీ
చెలువౌరూపము చూడనిమ్ము కరుణాసింధూ లసద్భారతీ

౫

సొమ్ము ల్పెల్లుగఁగూర్చి చిత్రరచనా సూక్ష్మజ్ఞతాభూమిగా
సమ్మోదంబునఁ బూర్వులార్యమతులై సాక్షాజ్జగన్మాతగా
సమ్మోదించి నుతించి రంచు వినెదన్ సత్యంబకా వైన చో
నమ్మా భారతమాత రమ్ము విమలస్వాంతంబునన్ గొల్చెదన్.

౬

కలుగునె యాంధ్రికున్న యల కమ్రతరోరుమధుస్రవంతికో
జ్జ్వలసురశాఖినిర్గళితసారమయ ప్రథమప్రశస్త స
త్ఫలగతమాధురీరుచిరభవ్యరుచుల్ దలపోయ నన్యభా
షల కవి యేల కల్గును నిసర్గగుణంబును మాన్పఁజెల్లునే.

౭

పల్కుపల్కును దిద్ది ప్రాణశక్తుల నించి
మాటలం దమృతంబు మట్టుపఱచి
చిటిపొటినడలలో జిగిపసందుల నేర్చి
భారతసంహితల్ పట్టఁజెప్పి
ఆటపాటలనైన నాచారశీలంబు
లెడసేయనీని కట్టడులఁదొట్టి

వ్యవహారసౌకర్య మరయఁగాఁ గఱఁదుల
నెఱజాణతనమెల్ల నీటుపఱచి
సీమవారును గర్ణాటసీమవారు
రసికు లందఱుఁ దలలూఁచ నెసకమెసఁగ
నాంధ్రి నాభాష నాదేశ మమృతభూమి
యాంధ్రు లమరవరులనఁ గాదనఁ దరంబె.

౮

ఉభయభాషాలసదిభయుగోద్ధారవేఁ
గీస్యందనవిహారకేళిఁ దేలి
అచ్ఛప్రభావాచకాంచితశివకథా
కృతిసమాశ్రయపుణ్యకీర్తిఁ గాంచి
స్వాశ్రితామోదశాశ్వతసాధనాతంత్ర
విక్రమదీక్ష సద్వినుతిఁ గాంచి
మధుమధురోదారమహితవాగ్బంధుర
సత్ప్రబంధవిధానచరిత మెఱఁగి
యున్నయాంధ్రివి నిను మించ నుర్వి లేరు
లేరు లేరని చాటి పల్కెద నిజంబు
అలిఁగి యేరేని గొణఁగిన నలుఁగనిమ్ము
తెలుఁగుతియ్యదేనియరుచి తెలియఁ దరమె.

౯

నన్నయార్యా యని పేరుసెప్పుకొని విన్నాణంబులం దిన్నిటన్
గన్నాకన్నటులెన్న నేర్చి మకరందస్వాదువాగ్జాలమె
ల్లన్నాదేయనఁ జాలుజాణ వని యుల్లంబందు ధీరప్రభా
వౌన్నత్యంబున నిల్పికొందు నిను నేనశ్రాంత మాంధ్రీశ్వరీ.

౧౦

తిక్కన్నను దిమ్మన్నను
దిక్కోటుల నాంధ్రమధువితీర్ణప్రౌఢిన్
దక్కఁగ నేలిన జాణవు
తెక్కలి మాటేల యాంధ్రి - తెలుఁగుమగలకున్.

౧౧

తిక్కన్న వేడ్కయ దివ్యభారతసార
సౌరభం బాంధ్రికి సంతరించె
ఎఱ్ఱన్న విందగుఁ దొట్టులెల్లను దీర్చి
మూర్తిత్రయఖ్యాతి మురియనిచ్చె
రేచన్న వలనాన కృతినిరూపకశాస్త్ర
చర్చల గడిదేర్చి సాఁగనిచ్చె
పోతన్న హెచ్చైన పురుషోత్తమకథార్థ
భావసర్వస్వంబు భక్తినించె
కావరమ్మదె యెవ్వ రేకరణి నన్న
నన్న కేతేరు రాజసంపన్నవమ్మ
తేటగీతులఁ గోరిన దివ్యగతులఁ
కొదువ లేదమ్మ తిరుగు మేకొదుకు లేక.

పుష్యారాగోత్సవము

౧

ఆహిమవన్నగాంబుధి నిరంతర సర్వజగజ్జనస్తుత
శ్రీహిత కీర్తిగాన రస సింధు తరంగసమూహ డోలికా
మోహవిహారగంధవహ ముగ్ధకిశోర సమాజ పూజ ల
వ్యాహతభక్తిఁజేయునవె యాంధ్రిసమీపమునందుఁ గోకిలల్॥

౨

ఆంధ్రీమహాదేవి యానందపరబుద్ధి
ఆలపించిన శ్రుతిమేలవించు
ఆంధ్రీపదన్యాస మందగించుచునుండ
రాగానురాగ సంక్రాంతిఁ జూపు
ఆంధ్రీవచోమధురాంచన్మధువు లొప్ప
కోకో ధ్వనిస్ఫూర్తిఁ గూయఁదొడఁగె
ఆంధ్రీ రసప్రశంసాతి సుందరవాద
మమర రసాలాగ్ర మధివసించు
ఆంధ్రి ద్రావిడియనఁ బల్లవాదియగును
ఆంధ్రికి వసంత మన సంతతాత్మయగును
ఆంధ్రికి "ఉగాది"యన నిష్టమైన దగును
ఆంధ్రిపెంచిన కోకిల యట్టిదగుట॥

3

సరిగమాపసగమగమసరిపదమని
మూర్ఛనా మోహనాదుల మొనయ కదిగో
పంచమారవమో స్వభావస్వరంబొ
పాడుచున్నది కోకిల పాట వినుఁడు॥

౪

సహకార పల్లవోత్సాహ తాత్పర్యంబు
గలదాటను వసంత ఫలము లిడదె
పుణ్యభూజనవాస బుద్ధివిశ్రుతిమూర్తి
గల దాంధ్రికి వసంతబలము లిడదె

మధురస్వరాలాప మాన్యాభిమానముల్
గలదాంధ్రికి వసంతకళల నిడదె
శ్యామసుందర తనూ శ్రీమత్స్వరూపంబు
గలదాంధ్రికి వసంత గరిమ నిడదె
ఆవసంతకోకిల యాంధ్రికను గుఁజెలియొ
ఆంధ్రి కోకిలకన్నమ్మయగునో యేమొ
కోకిలాంధ్రులేకోదరలోకులేమొ
పలుకువరుసను బిలువఁగా వచ్చుగాదె॥

౫

కాకేమి తెలుఁగువారికిఁ, బైకము కోకిలలగుంపె ప్రకృతి తలంపన్
వాకొన దేశీయుల కదె, పైకము సర్వస్వ మట్టి బంధువు గలదే॥

౬

హాహాకారమునన్ త్రివిష్టపమునం దాగాయకు ల్వాడ స
మ్మోహప్రక్రియ 'కో' యటంచు మధుసంపూర్ణధ్వనిం గాయకుం
డై హెచ్చుంగద యాంధ్రిచెంతఁ బికరా జత్యంతమర్యాదన
ట్లాహాపోహ విచక్షణుండగుటకే నోర్తు న్నిరాతంకినై॥

౭

తొలిపలుకు లకుఁగులుకు చెలువొల్కు నాంధ్రికి
వందిమాగధ పికవ్రాత మదిగొ
మనుమాటలను దేటలను జాటు నాంధ్రికి
నందఁ గోకిల తండ మలరుచుండ
గలపాంకముల బింకములఁ గొంక కాంధ్రికి
బికగణంబు బలంబు వెలసియుండఁ
దనకన్న నొకమిన్న గనమన్న యనుమన్న
ననుగొన్నయాంధ్రి కామని పికంబు
పట్టెదాట నేటేట నాంధ్రాళి శుభము
గోరి పంచమస్థాయిని గొల్చి ఫలము
కొమ్ము పైకొమ్ము మేకొమ్ము కొమ్మటంచు
"కో" యను వసంతవేళలఁ గోకిలమ్ము.

భావవీచీవిహారము.

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

మృదుమధురభావసామగ్రి సహృదయులహృదయములు నానందపరవశము చేయును. అట్టియానందము ననుభవించుటకు వారెంతేని కృషి చేయవలసివచ్చును. రసభరితములగు పెక్కుకావ్యములను బలుమాఱు చదివి వానియందలి మేలిభావముల నెన్నుకొని మనమున హత్తుకొనఁజేయఁజాలినశక్తి యేర్పడినఁగాని యాసహృదతయే యేర్పడదు. నాఁడుగాని సరసకవిహృదయము నెఱిఁగి యాతనిభావనాతిరేకము నెడఁ గృతజ్ఞత వెల్లడింప ననువుపడదు ఒకరీతిగ దీని నలవఱుచుకొనుట లోనంత శ్రమ లేదనవచ్చును తఱుచుగ సద్గ్రంథపర్యవేక్షణము, తత్సారము నాకలింపఁజాలిన సౌమనస్యము నపేక్షితములు. కావ్యనిర్మాతయగు కవి కన్ననో యింతకంటె శ్రమ మత్యధికము. తొలుతఁ గావ్యనిర్మితి కనువగుసామగ్రిని సమకూర్చుకొనవలయును. ప్రకృతి దృశ్యములఁ బ్రత్యేకదృష్టితోఁ బరికింపవలయును. భావనావిశేషముతోఁ దనమానసమున స్ఫురించిన వాని నేకాగ్రతతో నహర్నిశముఁ బరిశీలించి, వానికొక నూతనాకృతి నమర్పవలయును. కావ్యకళావిస్ఫూర్తి దొలుకాడ నాదృశ్యములఁ బ్రదర్శింపవలయును.

ఏదియో నవ్యత కలదనుకొని కవి తన యూహకోలఁదిని గృతిని నిర్మించినను సమకాలికులగు పరిశీలకుల హృదయముల కెక్కఁజాలనిదగునేని వాని పరిశ్రమ మంతయుఁ గాలగర్భమున నణఁగియుండవలసినదియే. కవివతంసుఁడగు భవభూతి

"ఉత్పత్స్యతే మమతు కోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యయం నిరవధి ర్విపులాచ పృథ్వీ"

యని వాకొనిన రీతిని చతుస్సముద్రముద్రితమైన యీభూభాగములో ననంతమగు కాలచక్రమున కవి కడగండ్ల నెఱిఁగెడు సహృద

యుఁ డేనాఁటికైన నవతరింపకపోఁడు. కాని యంతవఱకు నెంతటి యుత్తమకావ్యమైనను ఒకప్పుడు చివికి చిందఱవందఱయై మ్రగ్గుచు నణఁగి యుండవలసినదియే. కృతియందుమాత్రము కవితాసారము కరుడుగట్టి యుండవలయును. అదియున్నచో నేనాఁటికైనను బయటికి వచ్చును.

సారాసారవివేచనము వ్యాఖ్యాతల (విమర్శకుల) శిరముపై నిలిచియుండును మల్లినాథునివంటి నిశితవిమర్శకుఁడు వివేచనభారము తన శిరమున నిడుకొని నిర్వహించినాఁడు గనుకనే కాళిదాసాదులు కవిమూర్ధన్యులై వన్నెకెక్కినారు. మల్లినాథసూరి తన వ్యాఖ్యానారంభములో

శ్లో. వాణీం కాణభుజీమజీగణ దవాసాసీచ్చ వైయాసకీ
మన్తస్తన్త్ర మరంస్త పన్నగగవీగుంభేషు చాజాగరీత్
వాచా మాచకల ద్రహస్య మఖిలం యచ్చాక్షపాదస్ఫురాం
లోకే౽భూ ద్యదుపజ్ఞమేవ విదుషాం సౌజన్యం యశః.

అని తనకుఁగల శాస్త్రపాండిత్యము నుగ్గడించినాఁడన్నది తన యాథార్థ్యమును వెల్లడించుటకుఁగాదు. ఉత్తమకావ్య నిర్మాతలగు కవుల హృదయసారము నెఱుఁగవలయునన్న నంతటిపాండిత్యముండిననే గాని వలనుపడదని యెఱిఁగించుటకే. శ్రీహర్షుని నైషధకావ్యసారము నాకలింపవలయునన్న నాతఁడు రచించిన ఖండనఖండఖాద్యము బాగుగ నాస్వాదించినవారికేగాని తర్కాదులకది కొఱుకఁ బడనిదియే.

ఇఁకఁ దెలుఁగు కృతులలోఁ గవిహృదయము బాగుగ నెఱుఁగవలయునన సంస్కృతవాఙ్మయమును దలస్పర్శిగఁ బరిశీలించినఁగాని వలను పడదు. శ్రీనాథునివఱకుఁగల ప్రాచీన కవులలో మేటి వారని పించుకొను కవులందఱు తమ కృతులయందు నాసంస్కృతకవు లుపయోగించిన సరసపామగ్రిని విశేషముగా వినియోగించుకొనినవారే. కావున సంస్కృతకావ్యరసాస్వాదన పరతంత్రులగు నాంధ్రకవుల హృదయము

సులభముగను సుస్పష్టముగను నెఱుఁగవచ్చును. ఇట్లనుట నితరులకా వ్యములఁ బరికింప నవసరత లేదనుట మాత్రముగాదు. సూక్ష్మదర్శులగు ధీమంతుల కొక్కరీతిగ మధురభావసామగ్రి వెంటనే పొడకట్టుచునే యుండును. కాని సంస్కృతభాషాపాండిత్య మలవఱుచుకొననివారికి శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని కవితగూడ వైరస్యాపాదకమేకదా ! అందును మధురభావవీచికలకలకలముతో నొప్పారుప్రాచీనాంధ్రభాషాకావ్యరసవారిధి సంస్కృతకావ్యమాధుర్యభరితమే గావున నందలి కృషి యెంత యధికమో యీ కృతులం దాదర మంత మెండగుచుండును. అట్లుగాకున్నచో నన్నెచోడునివంటి యుత్తమకావ్యస్రష్ట యిరువదియవ శతాబ్దివఱకు నెవ్వరికి సాక్షాత్కరింపకుండునా ? ఇంతటి యుత్తమ కవి నేప్రబంధకర్తయు వాకొననైన లేదుకదా ? ఇప్పటికి నీతని భావభరితకవిత నాస్వాదించెడివా రరుదుగదా? అయిననేమి? కావ్యము సారవంతమైనచో నేనాఁటికైన సహృదయుల హృదయములలో నాఁటుకొని తీరును. రత్నాకరమున రత్నములువోలె కావ్యమంతటిలో మధురతరభావము లటనట విరళముగనే యుండవచ్చును. వార్నిధిలో తిమినక్రఝషాదులుండుతావులవలె దురవగాహములగు పట్టు లూడక పోవు. కాని పరికరబంధమున నవలోడనముచేసినచో మేలిరత్నములు దొరకకనుబోవు. లోనికిఁజొచ్చి వలల్వైచి వెదుకవలయును. కవిరాజశిఖామణి యగునన్నెచోడుని తెలుఁగుసేత యగుకుమారసంభవమునందలి భావవీచికలలో కొలఁదికాలము వినోదించెదముగాక.

శైలరాజపుత్రి యీశ్వరునిభక్తితోఁ బూజించి, వరదుఁడగునా యహికుండలువలన వరములఁ బడయుటకై పసిఁడి తామర పూవులఁ దెచ్చినది. ఆపుష్పసంచయమున నీకవి ప్రదర్శించిన భక్త్యతిరేకము భావవైభవము ప్రశంసనీయము.

సీ. మొనలావులించి వాసన నల్లఁ బసిగొని
 తేఁదేఁటిగము లెంగిలింపకుండ
ఎద సూఱఁగొన వేచి సుడియు తెమ్మెరలచేఁ
 బాడముపుప్పొడి పొలివోవకుండఁ
దరణికూటమున వేయుఱిలి పద్మినిమేన
 మొలతెంచు మధుమద మొలకకుండ
మేల్కాని గోమిని మెలఁగిమై మురిసినఁ
 బాదిగొన్న యకరువు సెదరకుండఁ
గీ. దెలసి జక్కవ లొండొంటిఁ గలయఁదారు
కలకలంబున రేకులు కదలకుండ
మున్నకొనివచ్చి గణికాసమూహితోడ
గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడితామరల వరదు,

కు. సం. ౩. ౩౯౧

మొగ్గలకొనలు వికసించి వాసన నలుదెసల వ్యాపించి నంతనే పసిఁబట్టిమూఁగివచ్చు పిల్లతేంట్లుమాతులతో ముట్టియెంగిలిచేయకుండ, హృదయముకొల్లగొట్టుటకై సమయమువేచుకొని చుట్టుముట్టు మంద మారుతములచే పుప్పొడి యించుకైనను చిందఱవందఱ కాకుండ, సూర్యుఁడను పురుషునికలయికచే రాపిడినొంది పద్మిని (పద్మలతయును. పద్మినీజాతిస్త్రీ) శరీరమున మకరందమను మదప్రవాహ మొలికిపోకుండ లక్ష్మీదేవి మేలుకొని యటునిటు తిరుగుటచే శరీరము ఖండితమై గుబురుకొన్న కింజల్కములు చెదరిపోకుండ, చక్రవాకపక్షులు తెలివి గొని ఒకదానితో నొకటి కలిసికొనుటకై సమీపించునపుడు సేయు కలకలముచే రేకులు కందిపోకుండ, ముందుగనే లేచి, స్త్రీ సమూహముతోఁగూడి కొలనిలోని పైడితామరలఁదెచ్చి వరదుని బూజించెను.

'గోమిని' శబ్దమునకు లక్ష్మి యను నర్థము కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ నిఘంటువునఁ గానవచ్చుచున్నది. మఱియు సంస్కృతనిఘంటు

వు నందుచు నొకచోఁగాననయ్యెను. తెలుఁగు కవులుమాత్రమీశబ్దము నంతగవాడుకొనియుండలేదు. గణికాశబ్దమును సామాన్య స్త్రీపరముగ నుపయోగించినాఁడు. 'సమూహి' యనునది సమూహమను నర్థమున నీతనికృతిలోను ఇతరశైవకవు కృతులలోను గానవచ్చెడి వింత రూపము.

గౌరిచే సంపాదింపఁజేసిన పద్మములఁ బరికించినచో నీకవికిఁ బరమేశ్వరుని యెడలఁగలఁ భక్తిభర మత్యధికమని తోఁచెడిని. పౌర పొచ్చెమేపాటియులేని తామరపూవుల నార్జించుటలో గౌరి యంతగ శ్రమపడినదో లేదోగాని యీ ప్రభువరుఁడు మాత్రము భావముల నేర్చి కూర్చుటలో మిక్కిలి కష్టించినాఁడనవచ్చును.

ఇంద్రుఁడు స్మరించినంతనే మన్మథుఁడు పయనమై యమరావతికిఁబోవునప్పటి యాతనిరాజసపుఠీవి చోద్యముగఁజూడఁదగియున్నది.

ఉ. పూవుల దేరు జక్కవలు పూన వసంతుఁడుఁ దాను నెక్కి, కీ
 రావళి కోకిలాళి మలయానిలముం దనుఁ గొల్చి పొల్చి రాఁ
 గా, వరమీనకేతనము గ్రాల, నళివ్రజశంఖకాహళా
 రావములుం జెలంగ, నమరావతికిం జనుదెంచె నున్నతిన్.

కు. సం. ౪. ౩౯౦

మన్మథుఁడు దేవేంద్రుని పంపున నీశ్వరునిపై శర ప్రయోగము సేయుటకై మీఁదుమిక్కిలి లేక పలికిన విని రతీదేవి తన మనమున నీశ్వరుని మహత్త్వమెఱిఁగి, అతనికి నీకును నేనుఁగునకును దోమకును గల తారతమ్యమున్నదని తెలిపి వారింపఁజూచును.

చ. అతని శరాసనంబు కనకాచల, మిక్షుశరాసనంబు నీ,
 కతనికి నమ్ము పాశుపత, మంటినఁ గందెడు పువ్వులమ్ము నీ,
 కతఁడు పురాపహారి, విరహాతురపాంథజనాపహారి వీ,
 వతనికి నీకుహస్తిమశకాంతర మెమ్మెయి నెన్నిచూచినన్.

కు. సం. ౪. ౪౨౭

అంతటితోఁబోక తనభర్త్రదౌర్బల్యము నిట్లుగ్గడించినది. ఆఁడు దానను బలహీనురాలను నగు నేనొక్కింౘుక యలిగి చూచినంతనే భయముతో వడఁకెడు నీకు భయంకరాకారుఁడగు నీశ్వరుని యుగ్రలోచనములనుండి పుట్టెడిమంటల నెదురుకొని నిలుచుట యేమాత్రమేని వలను పడునా ?

గీ. ఆఁటదాన నబలనైన నే యించుక
యలిగి చూచినను భయమునఁ దలరు
దుగ్రునుగ్రలోచనోద్భూతవహ్నికి
నెదిరి నిలువ నీకు నెంతకొలఁది.

ఇంతియగాక యాతని పరికరమంతయు నిస్సారమని తెలిపి హెచ్చరించినది. బాలురు సైతము చేతఁగొని తినివైచి పిప్పిచేసి యుమిసి వైచెడు చెఱకుగడ వింటిబద్దగాఁజేతఁ దాల్చితివి. అబలాజనుల తలవెండ్రుకలలోఁ బడినను గూడ కందిపోయెడు విరిపూలుబాణములుగాఁ దల పోసితివి. చిగురుటాకునైనను గదల్పఁజాలని మందమారుతము నీకొక పెద్ద సహాయము. అబలలు బెదరించినను గూడ నాకసముఁబట్టి కరుగ తెడి తుమ్మెదలు చిలుకలు నీకు మూల బలము. ఏపాటి వేసఁగితాఁకి కను ఎండకుఁ గందిపోయెడు వసంతుఁడు నీకుఁదగుసహాయకారి. కాకి పిల్లలతోడి జగడమేర్పడినను ఓడిపోయెడి కోకిలలు నీకుఁ బోటరిబంట్లు. ఇట్టి పరికరముతో నుగ్రునిపై దండువెడలుట నీకు తగునా ?

సీ. కొని బాలురైనను దిని పిప్పి యుమిసెడు
చెఱకువిల్లని నమ్మి చేతఁబట్టి
మెఱఁతల తలవెండ్రుకలఁ బొంది కందెడు
నలరు పువ్వులు మమ్ము లని తలంచి
తలిరాకునైనఁ గదల్పనోపని మంద
పవనుండు నొకపెను ప్రాపు గాఁగ

నబలలు స్రోఁపిన నాకాశమునఁ బాఱు
నలిసేకములు మూలబలముగాఁగ
గీ. నెంతవేసవి ముట్టిన నెండఁ గమరు
ననువసంతుండు దగు సహాయంబుగాఁగఁ
గాకి పిల్లల కోడుపికములుఁ బోటు
మగలుగా నుగ్రుపైఁ బోవఁ దగునె మదన.

కు. సం. ౮. ౮౩౧

మన్మథ పరికరము నతినిస్సారముగఁ జిత్రించుటలోఁ గవికిఁగల భావనాపరిపాక మబ్బురపాటు నొదవించుచున్నది. కాని మన్మథుఁడు మాత్రమట్టి పరివారమునే గైకొని త్రినయనుని సమాధివైకల్యంబొనరింప సమకట్టి, తనమూలబలమునకుఁ గనుసన్నచేసినంతనే తుమ్మెదల ఝుంకారము బొంగువెదురుల మంజులధ్వానము, చిలుకల ముద్దుపల్కులు, మదించిన కోకిలల యాలాపములు, శారికల కలరవములు, నెమ్మిళ్ల కేకారవములునుగూడి యొక్కమ్మడిని మంజులగానములై చెలంగ, వానితోఁగూడ గంధర్వగీతములును గలిసి యీశ్వరుని లతాగారము మాఱుమ్రోయునట్లు చేసినవి. ఆ ధ్వనుల నన్నిటిని భావనచే వినినచో మనచెవులు గింగురనిపించును.

చ. అలిఝుంకారముఁ గీచకస్వనముఁ గీరాలాపము ల్మత్తకో
కిల నాదంబులు శారికాస్వరములుం గేకీనినాదంబులుం
గలయన్ భోరన మంజుగానములతో గంధర్వగీతంబు ల
గ్గలమై భోరన మ్రోసె నీశ్వరులతాగారంబు ఘూర్ణిల్లఁగన్.

కు. సం. ౫. ౭౧౮

పార్వతీ విరహావినోదమునకై యొకచిత్తరువు గీలించినాఁడీకవి. తన్నిర్మితిపాటవమున నాచిత్తరువు మూర్తివంతమై పాఠకుల కెదుటఁ గానవచ్చునట్లున్నది. విచిత్రసాధనంబులుగొని పలకఘట్టించి మెఱుంగిడి త్రివటించి లిట్టంబుగోఁకిఁ దెచ్చి యువ్వాగతంబున రేఖనాల్గాలిపి

ప్రత్రకబింబుకనిమ్నోన్నతాపాంగ మానోన్మానంబు లలవఱచి సలక్షణంబుగాఁ జిత్రించి వన్నెవగిలిపి కందెఱదెఱచిన—

చ. కలకల నవ్వునట్లు దమకంబునఁ గన్గవవిచ్చి భ్రూలతల్
వొలయఁగఁజూచునట్లు దనివోవఁదెమల్చియుఁ గౌఁగలింపఁ జే
తులు పచరించున ట్లుదుటితో రతికేళికి నప్పళించు న
ట్లెలమి నటించుచుండె సతి కీశ్వరురూ పెదురం బ్రసన్నమై.

కు. సం, గి.౫౬౮,

చిత్త్రరువునందలి యీశ్వరుని రూపము కలకలమని నవ్వునట్టును ప్రేమాతిశయమునఁ గన్నులు విప్పి భ్రూభంగ మొప్పఁగఁజూచునట్టును తనివిదీఱఁ గౌఁగిలించుటకయి పట్టుకొనిలాగఁ జేతులు సారించునట్టును, సంతోషముతో నెదుటఁ బ్రసన్నమై నాట్యము చేయుచునుండెను.

అట్లారూపసౌష్ఠవమును గనుఁగొనినంత నంతయు యథార్థము గాఁదలఁచి క్రీగంటిచూపు లందమై వెలయఁ దదేకాయత్తయగుచు గౌరి మనకుఁగూడ నాచిత్త్రరువునం దాసక్తి గూర్చుచున్నది. ఇట్టి చిత్త్రరువు నొక్కటి పింగళి సూరనార్యుఁడు తన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునఁ జిత్రించియున్నాఁడు. దానినిగూడఁ గాంచెదము.

వ. అనువుడు నక్కాంత యిక్కడ నొక్కచిగురుంబొదరుటీరమి నిడిన దాన నని యాక్షణంబ తెచ్చి నెచ్చెలియుందాను నప్పలక కప్పుబావడ యొడలించి

చ. కలకల నవ్వినట్లు తెలికన్నుల నిక్కము చూచినట్లతోఁ
బలుకఁ గడంగినట్లు కడుభావగభీరత లబ్బునట్ల పెం
పొలయఁ దనర్చి జీవకళయుట్టిపడన్ శివ వ్రాసినట్టి యా
చెలువున కాభిముఖ్యము భజింపఁ దలంకును దాను బోటియున్.

ప్రభా. ౧.౧౩౭

సప్తర్షు లీశ్వరుని యానతిపై హిమవంతునొద్దకుఁ బోయి పెండ్లి మాటలు పూర్తిచేసికొని తిరిగి శివునొద్దకే తెంచి యాజగన్మంగళ సాం

దర్శ్యవిశేషము నంతయుఁగొనియాడి యాతనికాదరాతిశయము నొడ గూర్చినారు. ఆప్రకరణమున ఉమాదేవి ప్రత్యంగసౌష్ఠవము నగ్గడించు చు కన్నుల నిట్లుత్ప్రేక్షించినాఁడీకవి. అందమైన పార్వతి కన్నులు యామె కీసంగతి నెఱిఁగింపఁజెవులయొద్దకుఁబోయినవఁట. 'నీ నడు మతి దుర్బలము. ఉరోజము లత్యున్నతములు. వాని యుత్సేధమున నెదుటి భాగము మాకుఁ గానవచ్చుటలేదు. అడుగుదీసి యడుగు పెట్టెడిచోట కాలు వెలికిలఁబడినచో నడుమునకు దెబ్బతగులును. కావున పాదములఁ దడఁబడఁజేసెద మన్న నది మావలన నగు దోసము గాదు, అని.

చ. నడు మస, దింతిచన్నులతనర్పున ముందరు గానరాదు, మా,
కడు గిడుచోటఁ గాల్దెమలినంతన కౌనుకు బింద మయ్యెడుం
దొడిఁబడఁజేయుమావలన దోసములేదని చెప్ప డాసె నాఁ
గడుబెడఁగొందు గౌరి తెలికన్నులు వీనులు డాసి దేస్విమె.

కు. సం. ౮. ౧౯.

తెల్లని కన్నుల విస్తృతిని ఉరోజములయున్నతిని వర్ణించుటకై యద్భుతమైన యుత్ప్రేక్ష నంగీకరించుటలో నీ కవి కవితాశిల్పము కాంచఁదగియున్నది.

మఱియు గౌరి వివాహవేదిక నలంకరించి ప్రేమరసాతిరేకమున ప్రియునిఁజూచిన చూపు లెంతటి సొంపునింపినవో కాననగు. అందమైన ముఖముపై వ్రేలుకుంతలములు, ముఖమను పద్మమునందలి పరిమళ మునకై చెదరక నిలిచిన తుమ్మెదలవలె నొప్పారఁగా, వానిని ప్రోఁ దోలుటకై తత్క్షణమే చేకొనిన నల్ల కలువ రేకుల మాలికలోయనున ట్లొప్పు క్రీగంటి చూపుల కాంతులు సొంపారఁగాఁ బార్వతి తన విభుని జూచెను.

చ॥ లలితముఖాబ్జసౌరభ విలంపటమట్పదలీలఁ గ్రాలఁ గుం
తలములు వానిఁజోపనని దండడి నేలిన నీలభాసురో

త్పలదళదామకం బనఁగ భాస్వదపాంగవిలోల దృగ్రుచుల్
పొలయఁగఁజూచెఁ బార్వతి విభుం బ్రణయాతిరసావహంబునన్.

కు. సం. ౯. ౨౫.

పార్వతీ పరమేశ్వరుల వివాహ మతివైభవముగా జరిపి యా దంపతులచే జలవనకేళులఁ గావింపఁజేసినాఁడు. ఆసన్నివేశముల నత్యవధానముతో విపులముగఁ జిత్రించినాఁడు. మధురభావ సామాగ్రితో నింపి రసావేశములఁ దొలఁకింపఁజేసినాఁడు. ప్రసంగాంతరమున నందలి విశిష్టతను చవిచూడఁగలము. ప్రకృతమున ఈశ్వరుఁడు జలక్రీడకై సరోవరమున కేతేర ముందుగ నెదురుగవచ్చి స్వాగతమొసఁగి పూజలొనర్చిన మందమారుతవిలాసము నరయుదము

సరోవరముపైనుండి వీతెంచు మందమారుతము, కదల్చుటచేఁ జెదరి వెంటవచ్చు తమ్మిరేకులు జతగూడమోడ్చిన హస్తములు కాఁగా చిన్నచిన్న తరఁగలనుండి బయలుదేఱు తుంపురులు స్వచ్ఛమైనమౌక్తికాక్షతలుకాఁగా, రొదసేయు పలు తెరఁగుల నీటిపిట్టల కలకలము అతిశయించు స్తోత్రపాఠధ్వనులుకాఁగా, యెఱ్ఱని నల్లని తెల్లని పద్మములయు కలువలయు పరిళములు మేలైన సుగంధద్రవ్యములుకాఁగా, తన కాదిమూర్తియైన పరమేశ్వరునకుఁ బ్రీతితోఁ బూజలిడుటకు వచ్చునట్లెదురుగ వచ్చి గౌరవముతో మార్గాయాసమునెల్లఁ దీర్చెను.

సీ. చెదరితోఁ బరతెంచు చెందమ్మి రేకులు
గడఁగొని మొగుపు కెంగేలుగాఁగ
నెలమిలేఁదరఁగల నెలయుతుంతుర్వాని
సదమల మౌక్తికాక్షతలుగాఁగ
నులియు నానావిధజలపక్షికులకల
రవ మించుసంస్తుతి రవముగాఁగ
జలజాతకైరవోత్పల కలహారాది
గంధంబులోలి సద్గంధములుగ

గీ. నర్థిఁ దనయాదిమూర్తికి ననిఋఁ డర్ఘ్య
లీ ముదంబున నచ్చున త్రిశ్వాసునకు
నెదురువచ్చి పక్షశ్రమమెల్లఁ బాచె
గారవమున సరోవర మారుతంబు.

కు. సం. ౯. ౨౭౧.

ఇట "తుంతుర్వని" అను శబ్దమునకు తుంపర అను నర్థము కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ నిఘంటువునఁ గలదు. (తుంతుర్వని=Small drops of water spray).

జలక్రీడ గావించునపుడు అందు పాల్గొనిన వనితలకంటెఁగట్టిన మాధుర్య మతివిస్మయావహము గడసరియగు నొక గరిత, తన ముఖము పద్మమనుకొని మూగిన తుమ్మెదలతోఁ బెనఁగు లాడఁగ లేక ప్రక్కనున్న యొక ముద్దరాలినిజూచి 'ఓల' యని పిల్చిన నామె తన్నుఁబట్టుకొనుటకై దగ్గరకుఁ జేరఁగా, తుమ్మెదలను, యీ వచ్చిన యామెను మూగికొనఁడనుమఁ దాను మునిఁగిపోయి నేర్పరియై మఱియొకచో నవ్వుచు నిలిచెను.

వేఱొకముగ్ధ తుమ్మెదలుగూడిన పద్మమును తనప్రియుని ముఖమను తలంపుతో కరయంత్రధారల నొక్కుమ్మడిఁ జిమ్మఁగా, నామెను గని ప్రియుఁ డనురాగముతో నవ్విన, వానిమెఱుఁ గారుదంత కాంతులు వచ్చుటచూచి, యామె తనభర్త తనమీఁదికి స్వచ్ఛమైన జలధారలఁ ద్రోయుచుండె ననుకొని ముఖమును మరల్చుకొనెను.

చ॥ తనముఖ మంబుజాత మని, దండడిమూఁవు నళివ్రజంబుతోఁ
బెనఁగువిదగ్ధ, మోరిల నొక బేలుపతిం గని, యోలఁబెట్టి పి
ల్చిన, నది తిన్నుఁబట్ట నని చేరినఁ దేఁటుల దాని మూఁపికొం
డనుచును గ్రుంకిపోయి, చదురాలయి నవ్వుచు నిల్చె నొక్కెడన్.

కు. సం. ౯. ౨౮౭.

చ॥ అలికలితాంబుజంబు ప్రియునానన మన్వగ హస్తయంత్రధా
రలు మొగిఁ బేర్చు ముగ్ధఁగని, రాగమునం బతి నవ్వుడుం దదు
జ్జ్వలతరదంతదీధితులు వచ్చుట గాంచి, నిజేశు పేర్చు ని
ర్మల జలధార లోకొ్కయని, మానిని దీర్చె ముఖాబ్జ మక్కడన్.

కు. సం. ౯. ౨౮౮.

ఇఁక వనవిహారము నతివిచిత్రముగ నడిపించినాఁడీ ప్రభువరుఁడు. స్వాయముగ ననుభవించిన సన్నివేశములగుటచే మఱింత విశిష్టత గానవచ్చుచున్నది. ప్రభువర్యుఁడగుటనుగాఁబోలు తుమ్మెదల నూఁతగఁగొని అయోమయ ప్రాకారము నిర్మించినాఁడు.

వనమునందలి తరుగుల్మలతానేకంబు లొండొంటికి మీఱినట్లు నానాప్రసూన ప్రసవాభిరామంబులైన వానినుండి బయలుదేఱిన పూవులసుగంధప్రవాహభరము దట్టమై చుట్టుముట్టి యొక్కమాఱు నలుదెసలకు వ్యాపింపఁగా గుమిగూడి తుమ్మెదలా పూవుల దగ్గరకుఁ బోలేక విడిచిపోవనులేకయుండ మన్మథుఁడు తన యాయుధశాలకు ఇనుముతోఁ బ్రాకారము నిర్మించినాఁడో యనునట్లొప్పియుండెను.

ఉ॥ ఆయవనీరుహోద్గతలతాంతవినిర్గత సౌరభప్రవా
హాయతి సాంద్రమై వలితమై మొగిఁ బర్వినఁ డాయఁబోవనుం
బాయనురాక చుట్టి మధుపవ్రజమాలిక లుండె నొప్పి పు
ష్పాయుధశాలఁ జుట్టు మరుఁ డాయసవప్రము పెట్టినట్టిదై.

కు. సం. ౯. ౨౯౮.

ఇటులనే ముక్కుతిమ్మన తన పారిజాతాపహరణమున నొక భృంగమును పహరావానినిగాఁ దిరిగించినాఁడు. హృద్యభావభరితముగుట నాపద్యమును గూడ నిక్కడ స్మరింతము.

మ॥ ఒకభృంగంబు వరాలినీమదనతంత్రోన్మాదిఁ బ్రాణేశ్వరి
న్మకరందాసవమత్త నబ్జగృహసీమం బెట్టి తాఁబోయి సం
జకడ న్వచ్చి తదావసనమ్మకుళ మేజాడ న్దొరనాక యా
మికుఁడై నాఁ దిరిగెం గొలంకుఁ దమకు న్మేలెంత హీనంబొకో.

పారి. ౨. ౩౩.

మఱికొంతపోయి రాయలులచే జపము చేయించినాఁడు. ఒక తుమ్మెద మిక్కిలి శుద్ధమైన మనంబుతో మదనోత్సవము (1 వసంతోత్సవము 2. రతికేళి.) అసిరమనియు, బంధుజీవసంఘము (1. మంకెన పూవులు 2. బందుగులపోగు) చిరకాలముండునది కాదనియు విచారించి అన్నిటినిఁగూడ వదలిచి శ్రేష్ఠుఁడగు మహర్షివలె జపాసక్తి (1. దాసనపుఁ బూవునందాసక్తి 2. జపమునందాసక్తి)తో నిలిచెను.

క. మదనోత్సవ మధ్రువ మని
సదసమలమతి బంధుజీవసంఘం బచిరా
స్పదమని యన్నిటి నొకయలి
వదలిజపా సక్తి నిలిచె వరముని పోలెన్.

కు. సం. ౯. ౩౦౨.

శ్లేషను దలఁచుకఁగూర్చు నలవాటీకవిరాజునకుఁ గలదు కాని ప్రకృతమున నీపద్యమునందలి శ్లేషమాత్ర మెంతయు హృద్యముగా నున్నది.

వనములో విహరింపవచ్చిన వనితల సౌందర్యమును మాధుర్యమును కడు ముద్దుగఁ జిత్రించినాఁడు. ఆ విహారమునఁ బాల్గొన్న పడఁతులు వసంతకాలాసమునఁ బూచిన మామిడికొమ్మలను దమ హస్తములను శాఖలచే నూఁదికొని నిలువ, వారి వక్షోజములు చెట్టునకు నిండియున్న పండ్లవలె నొప్పార సొబగు నింపువారెరి.

క॥ కరశాఖలఁ దరుశాఖలు
పరువడి నూఁదికొని నిలిచి పడఁతులు శోభా
కరలైరి తత్కుచంబులు
భరితంబై యున్నమ్రానఁ బండులుపోలెన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౪.

క॥ ఎనసి నిజాసితదృగ్రుచిఁ
గనుఁగొనఁ గప్పిన మల్లికాప్రసవంబుల్

దనరారు నల్లమల్లియ
లని కోసిరి కొందఱుత్పలాక్షులు ప్రీతిన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౫.

కొంద ఱుతలాక్షులు తమ నల్లని కన్నుల కాంతితోఁ జూచి నంతనే నల్లనైన మల్లెపూవులను గని నల్లమల్లియ లనుకొని యత్యాదరముతోఁ గోసిరి. మఱికొందఱు చెలువలు మఱ్ఱిచెట్టుపై మూఁగి క్రీడించు చిలుకల యెఱ్ఱని ముక్కులుచూచి మఱ్ఱిపండ్లనుకొని కోయ బోఁగా, చిలుక లాచెలువల చేతులు లేఁజిగుళ్లనుకొని తత్క్షణమే కొఱికిన, "నమ్మరొయ్యో యిదియొక కాటుల మఱ్ఱిచె"ట్టని కలకలము చేయుచు భయముతో బరుగెత్తినారఁట. ఎంతటి మౌగ్ధ్యమో?

చ॥ చెలువలు మఱ్ఱిమ్రానుపయిఁ జిల్కలుమూవి రమింప వాని ము
క్కులుగని మఱ్ఱిపండులని కోయఁగఁబోయిన వానిహస్తముల్
దలిరుల సావికీరములు దందడిముట్టిన ముగ్ధలందఱుం
గలగొనఁబాఱిరో యిదియ గాటుల మ్రానను చు న్భయంబునన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౬.

చ॥ అలరులతోడ నవ్వుచు నయంబున మొగ్గలతోడ నాడుచున్
జలిరులతోడ సోలుచు మదభ్రమరంబులతోడఁ బాడుచు
న్నెలమిఁ బికాళితోడ నెలిఁగించుచుఁ జిల్కలతోడఁ బల్కుచు
న్నలి వనకేళి ల్పి రెలనాఁగలు తేఁగలతోఁ బెనంగుచున్.

కు. సం. ౯. ౩౧౯.

పువ్వులతో నవ్వుచు, మొగ్గలతో నాటలాడుచు, చిగుళ్లతో సోలిపోవుచు, కోకిలలతోఁ నెలిఁగించి పాడుచు; చిల్కలతోఁ బల్కుచు; తీఁగలతోఁ బెనఁగులాడుచు నెలనాఁగలచే నాటలాడించి భావవీచికల విహరింపినాఁ డీకవి. ప్రకృతికాంతసౌదర్యముఁ గాంచి; మైమఱచి పాడిన యిట్టి మృదుమధుర భావగీతములు సరసహృదయముల నానంద డోలికల నూఁగులాడింపకుండునా?